

Melléklet:

1915 okt. 18

A közös hadsereg főparancsnokság átirata gr. Tisza István miniszterelnökhöz „az észak-magyarországi szlovákok törekvései és mozgalmai” tárgyában készített összefoglaló jelentéssel¹

ME 1915–XII. res.–450 (5807)

(Német nyelvű, eredeti aláírású gépelt levonat fordítása)

Cs. és kir. Hadsereg főparancsnokság

K. 16.492/I sz.

Tanulmány az észak-magyarországi szlovákok törekvéseiről és mozgalmairól.

A HFP állomáshelyén, 1915. október 18-án.

Egy bizalmas, teljesen megbízható forrásból származó jelentésből úgy értesül a Hadsereg főparancsnokság, hogy Észak-Magyarország mindenképpen lojális szellemű szlovák lakossága a legkevésbé sem hajlott sohasem az oroszbarátság felé, de mintegy 17 év óta külső befolyásra felmerült az országban egy áramlat, amely a szlovákok közeledését a csehekhez és végül is összeolvadásuk elérését velük tűzte ki feladatául.

A jelentés először részletezi az egész mozgalom történeti fejlődését:

„A prágai »Česko-Slovenska Jednota«² vezetésű csehszlovák közeledés eredeti indoka a két nyelv nagy hasonlatossága, a két nép kulturális színvonalának jelentékeny különbsége; közülük az egyik, szorgalmas és művelődésre hajlamos, természetesen igyekezett hasznot húzni a másik igen fejlett gazdasági életéből és azt buzgón követve eljutni ugyanazon kulturális szintre, míg a másik azon igyekezett, hogy termelékeny iparának és élénk kereskedelmének a többi szlávnál piacot találjon, és a cseh faj ismert terjeszkedési irányzatát [kövessse].

Ezeket az indokokat helyesen felismerve a cseh nép éppoly energikusan és konzekvensen, mint okosan és módszeresen fogott munkához és az egész akciót előbb kulturálisan indította meg, hogy hálára kötelezze a szlovák népet, és erre az alapra építve azután gazdasági téren arasson sikert. Mindenekelőtt tehát a nép erősen elmaradt szellemi látóhatárát kezdte a *maga* szellemében tágítani, és főleg az ifjúságot vonta hatalmába. Szlovák fiúkat vittek cseh iskolákba, szlovák kereskedelmi iskolát létesítettek Uherské-Hrad[i]stén, a fiatalokat a mezőgazdaság és ipar elsajátítására cseh mestereknél és parasztoknál nevelték és ily módon egyrészt jelentékeny befolyást biztosítottak maguknak a felnövő ifjúságra, míg másrészt a szülőket gyermekeik drága neveltetésének gondjától felmentve hálára kötelezték s maguknak szintén megnyerték. Ezáltal, továbbá szlovákiai népkönyvtárak létesítésével szlovák és cseh könyvekkel, előadásokkal és cseh-szlovák olvasókönyvekkel Csehországban felkeltették a kölcsönös érdeklődést, s mind bensőségesebb szellemi érintkezést hoztak létre a két nép között és így megteremtették a gazdasági közeledés alapját. Ennek kezdete cseh ipartelepítés volt Észak-Magyarországra, folytatása rövidesen egy szlovák központi szövetkezet alapítása cseh pénzzel, valamint szoros kapcsolat létesítése a cseh és a szlovák pénzpiac között.

Idáig tehát minden a csehek kívánsága szerint haladt, amikor egy mozzanat, amelyben erősen reménykedtek: a két nyelv egybeolvasztása — nem sejtett fordulatot hozott és erősen megingatta az egész cseh tervet. Kihasználva azt a körülményt, hogy a szlovák nyelv nyugati és keleti tájszólása között nagyobb a különbség, mint az előbbi és a cseh között, [kihasználva] a szlovák irodalmi

¹ Az AOK egyébként folyamatosan figyeltette a magyarországi nemzetiségi mozgalmakat, köztük a szlovákok is. A Conrad von Hötzendorf hadseregtábornok által Károly trónörököshöz és a közös hadügyminiszterhez intézett szlovák tárgyú jelentéseket ismerteti s részben idézi František Martinek: Maršál Conrad z Hötzendorfu o Slovácích, Průdy XII, 1928. 8. 491–497. l.

² Helyesen: „Československa Jednota” (Csehszláv Egység).

nyelv hiányait és annak a múlt század ötvenes éveig a csehvel való pótlását, továbbá az ócseh nyelvnek szertartási nyelvként való használatát a szlovák lutheránus egyházban, a csehek mindig is ellene voltak a különálló szlovák irodalmi nyelvnek és így próbálták apránként saját nyelvüket [a szlovákokra] kényszeríteni. Ebben azonban nem vették számításba a szlovákok erős individualizmusát, ill. faji elkülönülését, sem a keleti nyelv nagy eltávolodását. Népe belső megoszlásának veszélyét világosan felismerve ugyanis dr. Hurban Miloslaw megalapozta a szlovák irodalmi nyelvet és ezzel elérte a szlovákok teljes elválását a csehektől.

Természetesen ezzel az eredménnyel kezdődik meg a szlovák nép tulajdonképpeni politikai és pártélete. Hurban kortársai felvilágosítottán nyelvük elvesztésének veszélyéről, teljesen elfordultak a csehektől, nemzetük kifejezett ellenségeit látták bennük, és amikor a csehektől való elszakadással együtt a kulturális intézményeket is elvesztették, teljes politikai passzivitásban maradtak. Az egész nemzetiségi kérdést már csak elméleti tudományos álláspontról tekintették, és a nép gyakorlati szükségletei iránt éppoly kevéssé érdeklődtek, mint amily kevéssé volt erejük azok kielégítését kivívni, úgyhogy a szlovák nemzeti eszme megmentőjének Oroszországot tartották. Ennek az irányzatnak a hívei — miután az intelligencia a nyolcvanas évekig csupán csekély számú volt — szinte csakis papokból rekrutálódtak és ezért egyben a vallási konzervativizmust testesítik meg.

Ezen irányzat ellenében a kilencvenes években egy másik érvényesült. Az ifjúságra [gyakorolt] cseh befolyás meghozta gyümölcsét. A felnövő generáció, amely már számszerűen lényegesen nagyobb értelmiséggel rendelkezett, megfigyelte atyáinak hasztalan mozgalmát és új útra tért. Világosan tudatában annak, hogy Oroszország csak a saját érdekeinek él és e szellemben a többi szláv népet nem támogatni, hanem magába olvasztani akarja, elég erőt érzett az ifjú nép arra, hogy saját erejéből emelkedjék fel, csak előbb fel kell éleszteni ezt az erőt a nép széles rétegeiben. A nép emberének felvilágosítása tehát a fő feladata az új iskolának, amelyet Masaryk professzor befolyása alatt dr. Srobár Lőrinc³ és dr. Blahó Pál vezetett és amely érthető ragaszkodásból tanítóihoz, a cseh-barát irányzatnak hódol. Az új, úgynevezett realisták erős liberalizmusukkal teljes ellentétben állván a konzervatívokkal, azonnal hozzáfogtak programjuk megvalósításához és nyilvánvaló politikai sikereik révén igen gyorsan felülkerekedtek.

A realisták azonban liberális felfogásuk miatt hamarosan kényelmetlenné váltak az eleinte velük tartó katolikus papság számára, s ezek képviselőiben dr. Juriga és dr. Jehlicska mindenekelőtt megalapították — a liberális eszméknek a nép körében való elterjedését megelőzendő — az ő szellemükben a „Ludové Noviny” [című] lapot, amely eredetileg a realisták közlönyével párhuzamosan haladva, éppen csak különösen hangsúlyozta katolicizmusát. Amikor azonban később nemcsak azt az orgánumot, hanem a protestantizmust is támadta, a realista frakció újabb szakadása következett be vallás szerint, hogy leválassa Juriga híveit külön szlovák néppártként és a radikális frakcióhoz csatlakoztassa a kevésszámú eddigi konzervatív evangélikust.

Ilyen helyzetben érte a világháború kitörése a szlovák nemzetiségi pártokat. Összefoglalva, a következő csoportosulásokba összpontosultak:

1) A *radikális frakciót* főleg a középiskolás és egyetemi ifjúság képviseli, a teológusok kivételével. Vezérik dr. Srobár Lőrinc rózsahegyri orvos, lapjuk a Slovensky Týzdennik Hodža Milán szerkesztésében.

2) A *konzervatív frakció* Hurban Szvetozár és Skultéty József szerkesztők vezetésével, ezt képviselik a „Narodnie Noviny” és a „Narodny Hlas” [című] lapok; utóbbi mérsékelt cseh-barát. Ide gravitál a katolikus párt legnagyobb része és néhány evangélikus lelkész.

Mindkét csoport ugyanabban a „Szlovák Nemzeti Párt”-ban található, amelynek jelenlegi elnöke, Dula Mátyás⁴ turócszentmártoni ügyvéd igyekszik az ellentéteket a két frakció között áthidalni.

3) A *szlovák szociáldemokrata párt*, laza kapcsolatban a radikális frakcióval és Soukup cseh szocialista vezér pártfogása alatt, de tekintettel a tagok csekély számára, még csak kialakulóban.

³ Az eredetiben hibásan „Szobar”.

⁴ Helyesen: Máté.

4) Szlovák Néppárt Juriga dr. [vezetésével], hívei főleg a fiatal katolikus papságból kerülnek ki. *Mindegyik pártot az általános feltétlen lojalitás jellemezte és a szerbek mélyreható gyűlölete, amit sokszorosan váltott ki a rendkívül népszerű elhunyt trónörökös sorsa.*"

A jelentés még a következőket írja: „*A cseh–szlovák közeledés ténye kétségtelenül fennáll. Éppígy kétségtelenül szükséges annak leszerelése.*”

A cseh befolyás bármily fokozódása ugyanis a csehekkel szerzett tapasztalatok szerint a ma (még) egészen idegen oroszbarátság veszélyét rejti. Ez a veszély annál is inkább erős, mert mind hadifogságban, mind a kivándorlók között bőségesen is több alkalom adódik benső kapcsolat ápolására az ilyen életkörülmények között lévő szlovákok és csehek között, és a békekötés után hazatérők által egykönnyen az egész népbe beültetődhetnek a cseh-barátság első csírái. Az utóbbi körülményre való tekintettel a cseh-szlovák egységek leszerelésének még a békekötés előtt kellene megtörténnie.

Ennek lehetősége megadottnak tűnik, ha tekintetbe vesszük az alábbi körülményeket.

1.) A nép sohasem volt és nem is oroszbarát; a háború kezdetén bebizonyította feltétlen lojalitását, s azt naponta újból bizonyítja.

2.) A nép egészségesen nemzeti szeparatista, amit legvilágosabban a csehektől való elválással fejezett ki, amikor új nyelvet akartak reáknyszeríteni.

3.) A vezérek is államhű felfogásúak és a csehekhez való közeledéssel csak eszközt keresnek saját nemzetük kultúrájának megerősítésére, de sohasem a politikai önállóság elérésére.

A leszerelés kérdésének tehát már eleve kedvező lezárására lehet számítani. Annál könnyebben lesz megoldható, ha dr. Kürthy Lajos kir. kormánybiztos pillanatnyilag folyamatban lévő tárgyalásai nem szorítkoznak az országban vagyontalan konzervatív frakcióra, hanem kiterjednek a radikális többségre is. Ugyanis csak a radikális csoport és a szlovák néppárt volt csehbarát, viszont mindkettő egyformán felháborodott a csehek magatartásán, amikor kiderült hazaáruló oroszbarát érületük. Az egész nemzetet érintő kérdésben persze nem akarjuk a konzervatív frakciót kizárni, de elhatározó csak a radikális csoport lesz és lehet. Ha ennek bizonyos nyelvi engedményeket teszünk, akkor vége a cseh–szlovák egységnek és csírájában elfojtottunk minden oroszbarátságot.

A hadseregfőparancsnokság ebből a jelentésből, valamint megbízható bizalmi emberek számos információjából a következő általános benyomást nyerte:

a szlovákok ez idő szerint dinasztia- és államhű elemet alkotnak.

A csehek minden nem szláv nemzet iránti mélyeséges gyűlölettel és fajtájuk határtalan terjeszkedési vágyával önálló, Csehországot, Morvaországot, Sziléziát és Szlovákiát magában foglaló birodalom alapítására törekszenek orosz pártfogással; ennek az eszmének a megvalósítását régóta előkészítették és a szláv népek közt a legszelesebb körben propagálták.

A háború alatt a kormány szigorú intézkedései folytán forradalmi tevékenységükben a belföldön akadályoztatva lévén, agitátoraik most minden erejükkel folytatták tevékenységüket a szláv kolóniákkal rendelkező külföldön (Franciaország, Svájc, Amerika) és ott olcsó sikereket érnek el, tekintettel arra, hogy a kormánynak nincs lehetősége nyílt ellenakcióra. A hadseregfőparancsnokság, amely érthetően az egész mozgalmat megfigyelteti bizalmi embereivel, többek között egy Franciaországból származó képeslap birtokába jutott, amely a fent jelzett kiterjedésű cseh-szlovák birodalom új térképét ábrázolva világosan kifejezi a cseh nemzet tulajdonképpen célját.

Amint az előbbi jelentésből kitűnik, a cseh–szlovák egységtörekvés, úgy látszik, csak csekély mértékben ugyan, de lábrakapott a szlovákok közt is. Hogy további elterjedése milyen eminens veszélyt jelentene az államra, világos, ha meggondoljuk, hogy képes volna megmérgezni egy egészséges, államhű és minden ruszsofilizmustól távolálló primitív népet, és idővel ugyanolyan államellenes elemmé tehetné, mint amelyet ma a cseh nemzet képvisel. Másrészt ezeknek az eszméknek az elterjedése annál is inkább könnyen elképzelhető, mert behurcolhatja a nép közé az a sok, a békekötés után hadifogságból és külföldről hazatérő, akiknek a háború alatt a cseh agitációnak hála bőven volt alkalma a cseh célok s ezek látszólagos előnyeinek megismerésére.

Abban a meggyőződésben, hogy az állam legfőbb érdekében áll *a cseh–szlovák egységtörekvés ellen a fent jelzett okokból még a békekötés előtt fellépni*, és éppen a jelen pillanat alkalmas volna arra, hogy a szlovákok politikai törekvéseit a kormány által óhajtott útra tereljük, a Hadsereg főparancsnokság tisztelettel felhívja Excellenciád figyelmét az előbbieken kifejtett, a véderő szempontjából is igen jelentékeny politikai eseményekre és mozgalmakra, és azzal a kéréssel fordul Nagyméltóságodhoz, hogy ezen, az állam alapjait fenyegető veszély ellen már most szíveskedjék megfelelő óvintézkedéseket tervbe venni. Egyben legyen szíves Excellenciád a HFP tudomására hozni a fennforgó kérdésben elfoglalt álláspontját és a tervezett ellenintézkedéseket.⁵

Frigyes f[őherceg] t[ábor]n[agy] s. k.

85

Iratok Bosznia-Hercegovina közjogi helyzetének a világháború utáni rendezésére vonatkozó elképzelésekről

A

1915 nov. 5

*Br. Sarkotić Istvánnak, a bosznia-hercegovinai országos kormány főnökének levele Ernst Koerber közös pénzügyminiszterhez az annektált tartományok jövő sorsát érintő mozgolódások tárgyában*¹

Ref. Zsinati Levéltár, Tisza-iratok 11:28/305/1–2
(Fordítás német nyelvű gépelt másolat átütéses példányáról)

Sarajevo, 1915. november 5.

Bátor vagyok Excellenciádnak jelentést tenni az ezen országokban a háborús viszonyok közepe sem teljesen meggátolható politikai élet egy figyelemre méltó megnyilvánulásáról.

Bizalmas értesülések szerint az utóbbi időben határozottabb formát kezd ölteni az egyébként érthető aggodalom Bosznia és Hercegovina jövő sorsáért, és pedig egyelőre mohamedán körökben folyik titkos agitáció nyilván azon cél érdekében, hogy előkészítse a talajt az annektált tartományoknak Horvát-Szlavoniához való csatolására irányuló későbbi akcióhoz. Közismert, hogy a mohamedánok közt van egy, e gondolat iránt *a priori* erősen elfogult csoport — Ademaga Mešić követői; mégis arra a nézetre hajlok, hogy aligha az őslakosok agitálnak.

Ezt a meggyőződésemet megerősíti egy analóg folyamat a horvátok táborában.

Dr. Stadler érsek ökegyelmessége nemrégiben vacsorát adott, amelyre meghívta a második horvát pártágyalát képviselőit is, név szerint dr. Sunarićot és néhány ferencrendit; ezen a szupén pertraktálták országaink közjogi viszonyainak jövő alakulását.

Ha nem is tekintem a két említett kör természetes hajlamát és rokonszenvét trialista ideálok iránt, a jelenlegi időpontban ezt a két tényt kívülről megrendezett akció következményének tartom, másrészt pedig elkerülhetetlenül rá kell mutatnom arra az itteni körökben gyakran kiemelt tényezőre, amely a horvát uralom vonzerejét még növelheti. Ez a Bánságban talán határozottabb fellépés Szer-

⁵ Nyilvánvalóan a közös hadügyminisztérium átírtára nyomán Tiszáék is fokozták a szlovák régióban a csehszlovák egységmozgalom megfigyeltetését. A katonai és kormányzati megfigyeltetést szorgalmazta a pozsonyi főispánhoz írott levelében Sándor János belügyminiszter. (L. ŠUA SSR, Fond Uhorské královské ministerstvo vnútra, 106, 690/1916.–20 karton.)

¹ A másolat eredeti címe: „Abschrift eines Briefes des Landescheffs G[eneral] d[er] I[nfanterie] von Sarkotić, de dato Sarajevo, 5. November 1915, an den gemeinsamen Finanzminister Dr. von Koerber.”